

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך מב, תשנ"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

- "מצטערת איני יכולה. זו שעת המנוחה".

- "אם כך אבוא מחר בבוקר בשעה תשע".

- "צר לי, אך איני יכולה. בשעה זו אני עובדת".

לבסוף מגיע הטכנאי ומוצא שמקור התקלה הוא גוף זר מתחת למקרר. הוא פונה לגברת ומבקשה: "הואילי בטובך לעזור לי להרים מעט את המקרר". והגברת משיבה: "מצטערת, איני יכולה".

כשנעיין בדבריה נמצא, שהמשפט "איני יכולה" בשלוש תשובותיה מכוון לשלוש הוראות שונות זו מזו: בתשובתה הראשונה המשמעות היא 'איני רוצה', בתשובה השנייה - 'איני רשאית' ובתשובה השלישית 'איני מסוגלת'. את ההוראות האלה אנו מוצאים גם בלשון המקרא. המשמע הרווח במקרא הוא "לא יכול" בהוראת 'אינו מסוגל מחמת עכבה פיזית', כגון: "לא אוכל להמליט ההרה" (בר' יט, יט), "וירא כי לא יכל לו" (בר' לב, כה). גם זה שאינו מסוגל עקב עכבה נפשית או מחמת תיעוב או פחד מתואר בלשון זו, כגון: "לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם" (בר' מג, לב), "כי לא יכלו לשתת ממימי היאר" (שם' ז, כד), "ולא יכלה עוד הצפינו" (שם' ב, ג).

בחלק החוקים של התורה שגור הרבה "לא יכול" בהוראת 'אינו רשאי', כגון: "לא תוכל לתת עליך איש נכרי" (דב' יז, טו), "לא יוכל לבקר את בן האהובה" (דב' כא, טז), "לא תוכל להתעלם" (דב' כב, ג), "לא יוכל לשלח כל ימיו" (דב' כב, יט).

יתר על כן: אף שבלשון חז"ל כבר מצוי הביטוי "אינו רשאי", משמש לצדו גם "אינו יכול", וקשה לעמוד על ההבחנה ביניהם. השווה המשניות האלה:

"מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר" (ברכות א, ד)

"לפי שאינו רשאי ללקחו בשביעית" (סוכה ג, יא)

המצוי בידנו, כורה לנו אוזן להבחין בדקויות המשמע דלעיל. ולפי שרוב לשונות י-כ-ל שבתורה באים בשלילה, נבדוק את תרגומי לשון "לא יכול". כשנעיין בתרגומי המקראות לביטוי הנדון, נמצא כי אונקלוס משתמש בשלושה ביטויים שונים לציון דרגת אי-היכולת:

א. "לא יכול" במשמעות של חוסר אפשרות שסיבתה מוגבלות פיזית מתורגם באונקלוס בפעלים מן השורש י-כ-ל, כגון:

"לא אוכל להמלט ההרה" (בר' יט, יט) - "לית אָנא יָכיל לאִישְׁתִּיזְבָּא לְטוּרָא"

"וירא כי לא יכול לו" (בר' לב, כה) - "וַיֵּרָא אֲרִי לֹא יָכִיל לֵיה"

בלשון זה מתורגם גם "לא יכול" המציין עכבה נפשית מחמת יראה או תיעוב, כגון:

"לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם" (בר' מג, לב) - "לֹא יָכִילִין..."

"ולא יכלה עוד הצפינו" (שם' ב, ג) - "וְלֹא יָכִילַת עוֹד לְאַטְמְרוּתִיה"

"כי לא יכלו לשתת ממימי היאר" (שם' ז, כד) - "אֲרִי לֹא יָכִילוּ לְמִשְׁתֵּי..."

ב. במקרים שהאדם מסוגל לעשות מעשה, אלא שאינו רשאי לעשותו בא התרגום "לית ליה רשו" [= אין לו רשות], כגון:

"לא יוכל לבכר את בן האהובה" (דב' כא, טז) - "לִית לִיה רְשׁוּ לְבַכְרָא..."

"לא יוכל בעלה... לשוב לקחתה" (דב' כד, ד) - "לִית לִיה רְשׁוּ לְבַעֲלָה..."

ג. ומצינו פעם אחת גם "לא יכול" המתורגם "לא רוצה", במה שנאמר על אחי יוסף: "ולא יכלו דברו לשלם" (בר' לז, ד) - "וְלֹא צָבֹן לְמַלְלָא עֲמִיה שְׁלָם"; כלומר, מסוגלים היו, אלא שלא רצו בכך. (אבל בסוף הסיפור, כשמתוודע יוסף אל אחיו "ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו" (בר' מה, ג), בא התרגום: "וְלֹא יָכִילוּ...", כלומר, משותקים היו מחמת הפחד.)

(השגורה גם בלשון חז"ל): זמן העתיד שבכתוב נשמר בתרגום כאשר הדובר מביע יחס רגשי לעובדות, כגון רצון, משאלה, פקודה, ספק, תמיהה וכדומה, היינו יחס סובייקטיבי מצד האומר, כגון:

"כי לא אוכל לעשות דבר" (בר' יט, כב) - "אַי לֹא אֵיכּוֹל לַעֲשׂוֹת דְּבָרָא"

"כי לא אוכל לקום מפניך" (בר' לא, לה) - "אַי לֹא אֵיכּוֹל לְקוּם מִן קִדְמְךָ"

כאשר המשפט מביע תיאור אובייקטיבי, משתמש התרגום בצורת הבינוני:

"לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם" (במ' יא, יד) - "לִית אֲנָא יָכִיל..."

"לא אוכל לבדי שאת אתכם" (דב' א, ט) - "לִית אֲנָא יָכִיל בְּלַחֲדִי לְסוּבְרָא..."

הנה שתי דוגמות נוספות, שענינן פעולה יזומה לעיכוב נישואין, והן מבהירות יפה את דקות הבחנתו של אונקלוס: כשבני יעקב אומרים לשכם ולחמור: "לא נוכל... לתת את אחתנו" (בר' לד, יד), מתרגם אונקלוס: "לֹא יִכּוֹל... לְמַתְּן יְת אַחַתְנָא"; ואילו את דברי לבן ובתואל: "לא נוכל דבר אליך רע או טוב" (בר' כד, נ) תרגם: "לִית אֲנַחְנָא יָכִילִין לְמַלְלָא עִמָּךְ בֵּישׁ אוֹ טִב". ההיגד הראשון נתבאר לאונקלוס כסירוב, ולפיכך תרגם בזמן עתיד. השני קובע עובדה ותורגם אפוא בבינוני.

[מאמר זה הוא פרק מתוך הספר פִּרְשָׁן שאני עוסק בכתיבתו, ובו פירוש שלם לתרגום אונקלוס על התורה, שיאיר את מפעלו הפרשני של התרגום.]

צורת היחיד של כִּפְתָּאוֹת היא כִּפְתָּה (לא כִּפְתָּהּ!), כמו דִּגְמָה, דִּגְמָאוֹת וזה גם משקל השם קִשְׁיָה (בשווא אחרי הש"ן!) ובלשון רבים: קִשְׁיֹות וכן: חֲלִיָּה, חֲלִיֹות

צורת הרבים של פְּמוֹט היא פְּמוֹטֹות; וכן רוב השמות במשקל זה צורת הרבים שלהם -וֹת, כגון: פְּעוֹט (ילד קטן), פְּעוֹטֹות; מְמוֹן, מְמוֹנֹות; לְקוֹנִים, לְקוֹחוֹת; כְּרוֹז (האיש המכריז), כְּרוֹזֹות.

(מתוך: למד לשונך לב)